

Anna Głodowska

ORCID: 0000-0002-7063-5314

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

***Laches* Platona – w poszukiwaniu właściwego modelu wychowania**

Streszczenie

W *Lachesie* Platona występ nauczyciela fechtunku staje się pretekstem do podjęcia dyskusji na temat wyboru dziedziny wiedzy i nauczyciela, który potrafiłby uczynić swych uczniów lepszymi ludźmi. Grono rozmówców reprezentujących odmienne poglądy na wychowanie stwarza okazję przyjrzenia się temu zagadnieniu z różnych punktów widzenia. Zatem celem niniejszego artykułu jest analiza Platońskiego *Lachesa*, aby odpowiedzieć na pytanie, jakie kryteria należy wziąć pod uwagę, decydując o edukacji, a tym samym o przyszłości dzieci.

Słowa kluczowe: Platon, *Laches*, Sokrates, wychowanie, dzieci, młodzież, męstwo, troska o duszę

Demokratyczne Ateny epoki klasycznej, przeżywające szczytowy okres rozwoju gospodarczego i intelektualnego stwarzają obywatelom możliwość zaprezentowania swych umiejętności w różnych sferach życia. Zatrójowani ojcowie zastanawiają się więc, jak pokierować wychowaniem synów, aby zapewnić im lepszą przyszłość. Dyskutują i spierają się o model *paidei*, odkąd Ateny stały się sceną, na której oferują swoje usługi edukacyjne nauczyciele i „eksperti”, reprezentujący różne dziedziny wiedzy i umiejętności oraz oferujący odmienne pomysły na kształcenie młodych ludzi. W. Wróblewski dochodzi do wniosku, że „spór między zwolennikami wychowania tradycyjnego i nowego, zmierzającego do eksponowania intelektu, zostanie w dużej mierze sprowadzony na przelomie V i IV w. przed Chr. do opozycji *ergon* – *logos*, dwóch elementów, z których pierwszy stanowi znaną tradycję, a drugi staje się symbolem nowej kultury, charakterystycznej dla greckiego doświadczenia”¹. Dodajmy, że z tych dwóch modeli wychowania

¹ W. Wróblewski, *Spór o nowy ideał wychowawczy na przelomie V i IV wieku przed Chr. w Atenach. Pomiędzy ERGON i LOGOS*, „Collectanea Classica Thorunensia” 1987, nr IX, s. 142.

pierwszy koncentruje się na przygotowaniu do działania poprzez zaprawianie młodych ludzi w sztuce wojennej i ćwiczeniach fizycznych, jego celem jest zatem wychowanie człowieka czynu, drugi zaś rozwija umiejętność myślenia i perswazji i jest ukierunkowany na kształtowanie umysłu, a „głównym narzędziem takiej edukacji”, jak zauważa W. Wróblewski, „jest język, słowo i mówienie”², aby stworzyć człowieka umiającego przemawiać i przekonywać słuchaczy do swych koncepcji. R. G. Hoerber dochodzi do wniosku, że motyw antynomii pomiędzy *ergon* i *logos* przewija się przez całą dyskusję zamieszczoną w Platońskim *Lachesie* i stanowi również istotny element charakterystyki postaci: tytułowy bohater wypowiada się poprzez swoje komentarze i czyny, jest więc swoistym uosobieniem *ergon*, natomiast jego oponent – Nikiasz reprezentuje „teorię, dyskusję, poznanie”, czyli *logos*³. Dysputy na temat wychowania prowadzone w Atenach epoki klasycznej Arystoteles zaś ujmuje w sposób syntetyczny w VIII księdze *Polityki*, sprowadzając je do odpowiedzi na pytania dotyczące sposobu, treści i celu procesu kształcenia. M. Wasilewski zauważa, że zapewne każdy z zaprezentowanych przez Stagirytę poglądów na *paideię* był aktualny nie tylko w czasach autora *Polityki*, lecz miał swoich reprezentantów również w przeszłości⁴. Dodać jednak należy, że to właśnie w epoce klasycznej dysputy nad kształtem i celem wychowania były szczególnie ożywione, a ich echa można odnaleźć w ówczesnej literaturze. Właśnie Platoński dialog *Laches*, zaliczany przez większość badaczy do wczesnego okresu twórczości założyciela Akademii⁵, oddaje atmosferę rozmów na temat właściwego modelu *paidei*, jakie można było wtedy zapewne niejednokrotnie usłyszeć w ateńskiej *polis*. C. H. Kahn przypisuje Platonowi stworzenie gatunku literackiego, który określa mianem „realistycznego dialogu historycznego: dzieła wyobraźni mającego niczym dobra powieść historyczna sprawiać wrażenie zapisu realnych zdarzeń”⁶. Dzięki talentowi literackiemu udało się filozofowi stworzyć niezwykle realistyczny obraz przeszłości również w *Lachesie*, silnie zakorzenionym w ateńskiej rzeczywistości społeczno-politycznej czasów Sokratesa. Natomiast C. Emlyn-Jones, w opozycji do C. H. Kahna, nazywa Platońskiego *Lachesa* „a commentary on the cultural and political

² Ibidem.

³ R. G. Hoerber, *Plato's 'Laches'*, „Classical Philology” Apr. 1968, Vol. 63, No. 2, s. 100.

⁴ M. Wasilewski, *Paideutyka Protagorasa i Platona*, Poznań 2007, s. 29.

⁵ R. G. Hoerber, op. cit., s. 95 C. H. Kahn dialogi aporetyczne, do których zalicza się również *Laches*, nazywa „poprzedzającymi średnie” lub „granicznymi”. C. H. Kahn, *Platon i dialog sokratyczny. Wykorzystanie literackiej formy na użytek filozofii*, przeł. M. Filipczuk, Warszawa 2018, s. 88.

⁶ C. H. Kahn, op. cit., s. 80; por. także s. 159.

*world of late fifth-century Athens and in particular Socrates' position within it*⁷. Niemożliwe jest rozstrzygnięcie, na ile dialogi Platona są wytworem wyobraźni filozofa, a w jakim stopniu stanowią odzwierciedlenie realiów minionej epoki. Jedno jednak nie ulega wątpliwości: dialogi powstały pod wpływem spotkania i przebywania w towarzystwie Sokratesa, a inspiracją do ich napisania była niezwykle postać syna Sofroniska i atmosfera Aten V w. p.n.e., którą starał się oddać założyciel Akademii w swych utworach, co nie czyni ich jednak ani dziełem z zakresu historiografii, ani formą sprawozdania z toczących się wówczas dyskusji. W skromnych rozmiarów *Lachesie* występ nauczyciela fechtunku staje się zachętą do podjęcia rozmowy na temat wyboru przedmiotu i nauczyciela, gwarantujących możliwie najlepszy rozwój uczniów. G. Reale podkreśla, że problem wychowania młodzieży stanowi dla Platona nie tylko pretekst do zawiązania dyskusji, lecz *leitmotiv* przewijający się przez cały utwór, który włoski badacz uważnie prześledził⁸. Celem zatem niniejszej publikacji jest analiza Platońskiego *Lachesa*, by odpowiedzieć na pytanie, jakie aspekty należy wziąć pod uwagę, decydując o edukacji, a tym samym przyszłości dzieci. Jest to problem cały czas aktualny, warto więc przyjrzeć się, jak próbowano rozwiązać go w przeszłości, nawet tak odległej i odmiennej od naszej jak Ateny V-IV w. p.n.e.

Konstrukcja *Lachesa*, którego akcja rozgrywająca się między 424 a 418 r. p.n.e.⁹ jest umiejscowiona prawdopodobnie w jednej z ateńskich palestr¹⁰, opiera się na kontrastywnym zestawieniu bohaterów, co nie tylko pozwala Platonowi odmalować ich charakter, lecz stwarza również okazję skonfrontowania różnych postaw i opinii. W dialogu udział biorą dwie niezwykle pary bohaterów¹¹: „dwaj już zgrzybiali starcy”, Lizymach i Melezjasz oraz „[d]waj podeszli wiekiem, ale jeszcze pełni sił generałowie”¹², czyli tytułowy Laches i Nikiasz¹³, jak określił ich

⁷ C. Emlyn-Jones, *Dramatic Structure and Cultural Context in Plato's 'Laches'*, „The Classical Quarterly” 1999, vol. 49, no. 1, s. 123.

⁸ Platone, *Lachete. Sul coraggio*, prefazione generale, saggio introduttivo, nuova traduzione e note di G. Reale, Milano 2015, s. 61.

⁹ R. G. Hoerber, op. cit., s. 95.

¹⁰ Ibidem, s. 96.

¹¹ Na temat wprowadzonych do dialogu par bohaterów por. także ibidem, s. 97-98.

¹² Platon, *Dialogi*, przełożył oraz wstępami i objaśnieniami opatrzył W. Witwicki, t. I. Kęty 2005, s. 204.

¹³ Aby bliżej poznać postaci dwóch słynnych ateńskich dowódców zob. D. Nails, *The People of Plato. A Prosopography of Plato and Other Socratics*, Indianapolis–Cambridge 2002 oraz C. Emlyn-Jones, op. cit., s. 123-138 i A. N. Michelini, *Plato's "Laches": an Introduction to Socrates*, „Rheinisches Museum für Philologie” 2000, Neue Folge, 143. Bd., H. 1, s. 65-75.

W. Witwicki. Do grona rozmówców dołączy oczywiście Sokrates, skoro dialog należy do *sokratikoi logoi*. Nie jest przy rozmowie od samego początku, wprowadzony przez Lachesa, pojawi się wyjątkowo nieco później i zdominuje dalszą część utworu. Wśród uczestników dialogu znaleźli się także Arystydes, syn Lizymacha oraz Tukidydes, syn Melezjasza. Są właściwie niemymi świadkami toczących się rozmów, ponieważ odzywają się tylko raz, mówiąc jednym głosem, choć stanowią ważne postacie dla zawiązania akcji dialogu, ponieważ to właśnie ze względu na ich dalszy tok kształcenia podjęta zostaje dyskusja w Platońskim *Lachesie*. G. Reale podkreśla, że zgromadzenie tak różnych uczestników rozmowy wpływa niewątpliwie na jej ożywienie i pozwala czytelnikowi poczuć ten niezwykły klimat ateńskich dysput na temat różnych problemów filozoficznych, który Platon potrafił oddać w swoich dziełach w sposób niezrównany¹⁴.

Dialog zaczyna się *in medias res* i to z wypowiedzi Lizymacha, poznajemy okoliczności spotkania, a więc wydarzenia, które stanowią przedakcję tego „filozoficznego dramatu”¹⁵, jak określił Platońskie dialogi W. Jaeger. Lizymach i Melezjasz zaprosili Lachesa i Nikiasza na popis mistrza fechtunku w ciężkiej zbroi, by poradzić się ich odnośnie do wyboru odpowiedniego nauczyciela, formy i zakresu kształcenia dla swych synów: Arystydesa i Tukidydesa (*La.* 178a-b). Lizymach, przemawiający w imieniu własnym i Melezjasza, który w dialogu wypowiada „zaledwie siedem krótkich zdań”¹⁶, jak skrupulatnie wyliczył R. G. Hoerber, stając się jej „prawie że niemym uczestnikiem”¹⁷, widzi w osobach słynnych wodzów ateńskich nie tylko doświadczonych dowódców, ale przede wszystkim ojców dorastających synów, którzy również musieli się zastanawiać nad wychowaniem swych dzieci. Nasi bohaterowie pragną więc skorzystać z ich wiedzy i doświadczenia, zanim podejmą decyzję, która przesądzi o przyszłości ich synów. Lizymach i Melezjasz czują ciężar spoczywającej na nich odpowiedzialności: oni sami niczym się nie wyróżnili, ponieważ ich sławni ojcowie – Arystydes i Tukidydes – zaangażowani bardziej w sprawy *polis* niż w wychowanie własnych dzieci, nie zadbali w porę o ich właściwe wykształcenie, tym bardziej więc pragną zatroszczyć się o wykształcenie swoich synów, aby, jak ujmuje to Lizymach, „wyszli na ludzi jak najlepszej klasy”

¹⁴ Platone, op. cit., s. 44.

¹⁵ W. Jaeger, *Paideia. Formowanie człowieka greckiego*, przeł. M. Plezia, H. Bednarek, Warszawa 2001.

¹⁶ R. G. Hoerber, op. cit., s. 97.

¹⁷ Platon, op. cit., s. 203.

(La. 178d)¹⁸. Lizymachowi i Melezjaszowi brakuje doświadczenia i wiedzy na temat wychowania, zasięgają więc porad różnych ludzi i jeden z ich rozmówców doradził odbycie szkolenia w zakresie walki w ciężkiej zbroi pod okiem fechtmistrza (La. 179e). Jak zauważa G. Reale, Lizymach po nakreśleniu problemu wycofuje się właściwie z dyskusji pod pretekstem zmęczenia wynikającego z podeszłego wieku, lecz w rzeczywistości oddaje głos innym, ponieważ sam nie jest w stanie dotrzymać kroku uczestnikom dyskusji z powodu braku odpowiedniego wykształcenia¹⁹. C. Emlyn-Jones zaś słusznie dostrzega podobieństwo między Lizymachem a Kefalosem z Platońskiej *Politei*²⁰, aczkolwiek Lizymach nie porzuca grona dyskutantów, jak uczynił to Kefalos, zanim jeszcze rozpoczęła się właściwa debata na temat sprawiedliwości, lecz zabiera głos również w dalszej części dyskusji. Należy jednak podkreślić, że nie są to wypowiedzi, które wnoszą nowe treści do poszukiwanej przez rozmówców definicji męstwa.

Skromny cel spotkania – odpowiedź na pytanie, czy wysłać synów na lekcje u mistrza fechtunku – staje się pretekstem do podjęcia ważnej dyskusji na temat *paidei*. Zastanawiający jest początkowy brak wśród dyskutantów o celu i formie wychowania osoby Sokratesa, który, jak przekonuje Laches, zapraszając filozofa do rozmowy, jest postrzegany jako osoba żywo zainteresowana kwestiami związanymi z wychowaniem i wykształceniem młodzieży (La. 180b-c)²¹. C. Emlyn-Jones podkreśla, że zarówno późne pojawienie się Sokratesa, jak i powierzenie prowadzenia rozmowy w początkowej części utworu drugorzędnej postaci jest niezwykle rozwiązaniem, po które sięgnął Platon jedynie w *Lachesie*²². Wypada jednak podkreślić, że z dramaturgicznego punktu widzenia ta retardacja²³ jest doskonale uzasadniona. Fakt, że sam Lizymach i Melezjasz nie pomyśleli o zasięgnięciu porady u Sokratesa odnośnie do wychowania ich synów, świadczy dobitnie, że nie interesowali się tym zagadnieniem wcześniej. A pojawienie się ateńskiego filozofa dopiero na początku drugiej części dialogu sprawia, że tak uwaga bohaterów, jak i czytelnika Platońskiego dialogu skupia się, nie bez powodu, właśnie

¹⁸ Wszystkie cytaty w języku polskim z Platońskiego *Lachesa* pochodzą z: Platon, *Dialogi*, t. I, op. cit.

¹⁹ Platon, op. cit., s. 43.

²⁰ C. Emlyn-Jones, op. cit., s. 125.

²¹ Odnośnie do powodów, dla których w dialogu pojawia się Sokrates, zob. także G. Reale, *Platone*, op. cit., s. 47-48.

²² C. Emlyn-Jones, op. cit., s. 124.

²³ Na temat znaczenia retardacji por. także *ibidem*, s. 127.

na postaci Sokratesa. A. N. Michelini zauważa, że dla budowania napięcia postaci głównego bohatera utworu powinna być wprowadzana powoli i „przy dźwięku fanfar”²⁴. Natomiast zdaniem K. Chr. Stefou, Sokrates zjawia się „*as the literary instrument of Plato’s criticism of Athens’ education system*”, a jego pojawienie się porównuje do wprowadzanego przez Eurypidesa *deus ex machina*²⁵. Należy jednak podkreślić, że u ateńskiego tragika bóstwo pojawiało się nagle w końcowej partii dramatu, aby rozwiązać często zawikłaną intrygę i położyć kres akcji, podczas gdy w *Lachesie* Platona Sokrates zjawia się po części wstępnej, aby wziąć udział w głównej części dyskusji.

Podsumowując rozważania na temat początkowej części²⁶ Platońskiego dialogu wypada zauważyć, że zebranie grona rozmówców w różnym wieku, o odmiennym życiowym doświadczeniu, wiedzy i pozycji społecznej, prezentujących różne punkty widzenia na zagadnienie wychowania buduje dramatyczne napięcie, a na poziomie dyskursu stwarza okazję do przyjrzenia się problemowi wychowania z wielu punktów widzenia. Sędziwi Lizymach i Melezjasz przebywają głównie w domu, nie tylko nie mają wiedzy na temat możliwości kształcenia młodzieży w rodzimych Atenach, ale nie znają nawet Sokratesa, którego zdają się znać jeśli nie wszyscy Ateńczycy, to przynajmniej ci, którzy mają rozeznanie w życiu intelektualnym ateńskiej *polis*. Znają go Laches i Nikiasz, przedstawiciele elity politycznej Aten, a młodzi synowie Lamachosa i Melezjasza niejednokrotnie o nim słyszeli (*La.* 180e-181a).

Początkowo kwestia wychowania rozpatrywana jest w węższym zakresie: Lizymach i Melezjasz pragną poznać zdanie swych trzech rozmówców – Lachesa, Nikiasza i Sokratesa – na temat przydatności szkolenia w ciężkiej zbroi dla procesu wychowania i wykształcenia ich synów. Tak postawiony problem stwarza możliwość do zaprezentowania swojego punktu widzenia przez poszczególnych uczestników dyskusji. Nikiasz podkreśla przydatność nauki fechtunku, która stanowi nie tylko dobry sposób spędzania wolnego czasu, ale przede wszystkim kształtuje ciało i ducha, jest więc, obok jazdy konnej, „najstosowniejszym ćwiczeniem” dla wolnego człowieka. Po nakreśleniu ogólnych korzyści, płynących z nauki walki w ciężkiej zbroi, przechodzi Nikiasz do rozważań szczegółowych: jest ona pożyteczna

²⁴ A. N. Michelini, op. cit., s. 64.

²⁵ K. Chr. Stefou, *Socrates ex Machina: the Preamble of Plato’s ‘Laches’ (178a1 – 181d7)*, „Acta Classica” 2015, vol. 58, s. 146.

²⁶ Szczegółową analizę części wstępnej *Lachesa* znajdziemy: ibidem, s. 146-165.

w walce w szyku bojowym, a zwłaszcza w pojedynku z wrogiem, gdy po rozbiciu szyku każdy z hoplitów skazany jest na siebie (*La.* 182a-b). Wreszcie zdobycie wiedzy i umiejętności w zakresie fechtunku może rozbudzić zainteresowanie ucznia i pragnienie zdobycia wiedzy w zakresie taktyki oraz zachęcić go w ogóle „do studiowania wszelkich nauk wojskowych, a związane z tym przedmioty nauczania i zajęcia praktyczne i piękne są, i bardzo godne tego, by się ich człowiek wyuczał i czynnie się nimi zajmował” (*La.* 182c). Ta wiedza i umiejętności mają wpływ na charakter ucznia, który może stać się człowiekiem „śmielszym, mężniejszym, pewniejszym siebie” (*La.* 182c), jak przekonuje Nikiasz. Fechtunek kształtuje również ciało adepta tej sztuki, choć, jak zaznacza słynny dowódca, ten aspekt nauki wielu osobom może wydać się argumentem zbyt błahym, a w każdym razie mniej istotnym od wcześniej przytoczonych, aczkolwiek nie należy go lekceważyć (*La.* 182c-d). Nikiasz jest w swych opiniach wyważony, formułuje je w sposób rozważny i ostrożny, Platon bowiem ukazuje go jako człowieka rozsądnego, niepoddającego się emocjom. Jako dowódca wojskowy patrzy wprawdzie na naukę fechtunku przede wszystkim z punktu widzenia praktyka, ale docenia również jej walor intelektualny – rozbudzenie zainteresowania taktyką i „etyczny”, jako właściwy sposób na kształtowanie charakteru – *ethosu* chłopców, by uczynić z nich w przyszłości odważnych hoplitów.

Laches z kolei podkreśla znaczenie samego procesu nauczania i zdobywania wiedzy: „trudno o jakimkolwiek przedmiocie nauczania powiedzieć, że się go uczyć nie trzeba. Bo wszystko w ogóle wiedzieć wydaje się rzeczą dobrą” (*La.* 182d), a więc fechtunku w zbroi, jeśli jest to przedmiot nauczania, należy się uczyć. Ale ma pewne wątpliwości, czy fechtunek może rzeczywiście stanowić przedmiot nauczania, a jeśli tak, to czy dostatecznie poważny, by poświęcić mu czas (*La.* 182e). W swych rozważaniach powołuje się na argument kulturowy, dochodząc do wniosku, że gdyby fechtunek w zbroi stanowił faktycznie pewną wiedzę i umiejętności, to z pewnością Lacedemończycy jako pierwsi spośród wszystkich Greków staraliby się je zdobyć, bo im „na niczym w życiu tak nie zależy, jak na tym żeby wyszukiwać i wyuczać się takich przedmiotów, których opanowanie teoretyczne i praktyczne dałoby im przewagę wojskową nad innymi” (*La.* 182e-183a). Argument Lachesa wydaje się naiwny, ponieważ Spartiatom, przygotowującym się od dziecka do roli żołnierza z pewnością nie brakowało ekspertów w dziedzinie wojskowości i sztuki wojennej. Ponadto nie należeli do osób otwartych i nie przyjmowali chętnie gości, a jeśli już pozwolili wygłaszać wykłady wędrującym po Grecji sofistom, to woleli słuchać

opowieści o dawnych rodach i wojownikach, na co uskarża się tytułowy bohater Platońskiego *Hippiasza Większego* (*Hp. Ma.* 285e). Dla Lachesa jednak zdobycie uznania w oczach Lacedemończyków stanowiłoby ważny dowód potwierdzający wartość fechtunku jako przedmiotu nauczania (*La.* 183b). Najistotniejszym jednak argumentem przemawiającym na niekorzyść przedmiotu nauczanego przez Stezilaosa jest fakt, że sam nauczyciel niezbyt dobrze radził sobie w czasie prawdziwej walki. Laches w podsumowaniu wraca do kwestii poruszanych na początku swego wystąpienia, a mianowicie ponownie wyraża początkową niepewność, czy fechtunek w ciężkiej zbroi w ogóle należy do sfery dydaktyki. Ramowa budowa wystąpienia Lachesa sprawia, że jego wątpliwości zostają z tym większą siłą wyrazu wyeksponowane.

Nikiasz i Laches przedstawili zatem przedmiot dyskusji z dwóch różnych punktów widzenia: pierwszy zwrócił uwagę na wieloaspektowy wymiar nauczania fechtunku i jego wpływ na kształtowanie charakteru i ciała adeptów tej sztuki, podczas gdy drugi podał w wątpliwość sens nauczania i uczenia się tej umiejętności. Uczestnicy dyskusji, a pośrednio również czytelnicy Platońskiego dialogu, czekają z niecierpliwością na głos Sokratesa, tym bardziej pożądaną, że dyskutanci znaleźli się w impasie. Sokrates jednak nie odpowiada wprost na pytanie szczegółowe, postawione na początku dialogu: czy należy pobierać lekcje u mistrza fechtunku, jeśli pragnie się wychować swoje dzieci na możliwie najlepszych ludzi, lecz zauważa, że, podejmując decyzje tak ważne jak wychowanie i wykształcenie młodzieży, nie należy opierać się na opinii większości, lecz znawców, bo, jak sam mówi, „wiedza powinna rozstrzygać, a nie ilość, jeśli rozstrzygnięcie ma być dobre” (*La.* 185a). G. Reale w podsumowaniu wystąpienia Nikiasza i Lachesa podkreśla powierzchowny charakter tej wymiany opinii na temat zalet i wad pobierania lekcji u mistrza fechtunku, kładąc równocześnie nacisk na fakt, że to dopiero Sokrates nadaje właściwy wymiar omawianej kwestii, którą stanowi wychowanie młodych ludzi²⁷. Przekonuje bowiem rozmówców, że zupełnie inaczej należy podejść do rozważanego zagadnienia: trzeba je rozpatrywać nie pod kątem wyboru konkretnego przedmiotu i nauczyciela, lecz z punktu widzenia duszy młodego człowieka, bo to właśnie do duszy trafia wszelka nabywana wiedza, kształtując ją i tym samym wpływając na *ethos* człowieka. Należy więc szukać znawców ludzkiej duszy, kontynuuje swe rozważania Sokrates. On sam, jak podkreśla, od młodzieńczych lat interesował się wprawdzie zagadnieniami związanymi z kształtowaniem *psyche*,

²⁷ Platone, op. cit., s. 50.

ale nigdy nie stał się ekspertem, ponieważ nie starczyło mu środków finansowych na kształcenie u znawców w tej dziedzinie, dlatego nie może teraz przedstawić swojego stanowiska, ale zachęca Nikiasza i Lachesa do podzielenia się swą wiedzą i doświadczeniem, skoro wcześniej nie wahali się występować w roli znawców w sferze wychowania. Dochodzi zatem do głosu słynna sokratejska ironia²⁸: Sokrates, tradycyjnie zasłaniając się swą pozorną niewiedzą, usiłuje uniknąć udziału w dyskusji na zasadach wyznaczonych wcześniej przez jej uczestników. Przyjmuje więc właściwą dla siebie postawę człowieka poszukującego odpowiedzi na nurtujące jego i innych pytania, jednocześnie budząc wątpliwości słuchaczy co do słuszności wygłaszanych wcześniej opinii.

Nikiasz, który dobrze zna Sokratesa i jego metodę prowadzenia rozważań poprzez pytania i odpowiedzi, chętnie podda się jego egzaminowaniu, ponieważ, idąc za opinią Solona, uważa, że człowiek powinien „uczyć się, pokąd żyje, a nie myśleć, że starość sama rozum w ręku przyniesie” (*La.* 188b). Laches udziela odpowiedzi bardziej złożonej w warstwie argumentacyjnej i rozbudowanej w formie, podkreślając, że znajdują u niego uznanie wywody nauczyciela na temat dzielności pod warunkiem, że jego słowa idą w zgodzie z czynami. Laches odwołuje się do metaforyki muzycznej, stwierdzając: „całkowicie mi się muzykalny wydaje ktoś taki. Najpiękniejsza w nim harmonia panuje – [...] harmonia wewnętrzna: zgodność słów i czynów” (*La.* 188d). Rozmów prowadzonych przez Sokratesa wprawdzie nie słyszał, ale zna jego bohaterskie czyny i również jest skłonny poddać się egzaminowi Sokratesa. Co do opinii Solona, przytoczonej przez Nikiasza, zgadza się z nią, ale z jednym małym zastrzeżeniem: „starzejąc się, chcę się uczyć wciąż, ale tylko od dzielnych ludzi” (*La.* 189a). Wywiązująca się między Nikiaszem a Lachesem wymiana opinii na temat Sokratesa to nie tylko element kompozycji, *intermezzo* stanowiące zakończenie części pierwszej, a zarazem wstęp do części drugiej utworu. Ponowne wprowadzenie na scenę Nikiasza i Lachesa, którzy mieli okazję poznać Sokratesa w odmiennych życiowych okolicznościach, pozwalających mu zaprezentować różne zalety, stwarza okazję do przedstawienia pochwały filozofa wygłaszanej na dwa głosy, wzajemnie się uzupełniające. A. N. Michelini uważa wręcz, że Laches i Nikiasz zostali wprowadzeni do dialogu właśnie w tym celu, aby, jako znani i cenieni obywatele ateńscy, potwierdzili zalety Sokratesa: pierwszy wspominając jego odwagę i bohaterską postawę w czasie odwrotu wojsk greckich pod Delion, a drugi wskazując na pedagogiczne i intelektualne zalety

²⁸ Odnośnie do ironii Sokratesa zob. *ibidem*, s. 53 i 65-69.

filozofa²⁹. G. Reale zaś zauważa, że właściwie cały dialog Platona wskazuje na Sokratesa jako na jedyną osobę, która może być uznana za eksperta w dziedzinie wychowania, ponieważ ćwiczy się w niej nieustannie, zdobywając wiedzę z tego zakresu poprzez codzienne rozmowy z młodymi ludźmi³⁰. Ponadto posiada cechę, którą powinien odznaczać się prawdziwy edukator, jak zauważył Laches: sam musi być dobry, jeśli ma takimi czynić swoich uczniów, a tego Sokrates dowiódł zarówno słowem, jak i czynem. Pochwała Sokratesa decyduje o dalszym przebiegu rozmowy, ponieważ jest tak przekonująca, że Lizymach pod jej wpływem powierza misję szukania właściwej ścieżki edukacyjnej tak dla swojego syna, jak i syna Melezjasza właśnie Sokratesowi (*La.* 189c-d). W planie dialogu pełni zatem funkcję dramatyczną, wpływa bowiem na zmianę w rolach głównych dyskutantów, wśród których pojawi się Sokrates, wcześniej niezbyt zaangażowany w rozmowę. Sokrates wprowadza dyskusję na nowe tory, uznając, że rozważania na temat wychowania należy zacząć od początku, czyli od odpowiedzi na pytanie o istotę dzielności – *arete*, skoro dyskutanci mają udzielać rad co do tego, „w jaki sposób dzielność mogła w dusze ich synów wstąpić i zrobić je lepszymi” (*La.* 190b). Przystąpienie Sokratesa do dyskusji przenosi zatem rozważania ze sfery dydaktyki do etyki, prowadzi słuchaczy od szczegółowego pytania o sens pobierania lekcji u mistrza fechtunku do poszukiwania definicji abstrakcyjnego pojęcia męstwa³¹, a pod względem formalnym stanowi przejście od partii monologowych, które zdominowały początkową część utworu, do dialogu, który dynamizuje akcję w drugiej części Platońskiego *Lachesa*. Natomiast jeśli chodzi o sposób prowadzenia filozoficznego dyskursu, dialog przechodzi z epidejktycznego w dialektyczny³², jak zauważa C. Emlyn-Jones.

Zaczyna się zatem poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czym jest dzielność – *arete*. Jest to pojęcie złożone, na początku Sokrates proponuje więc zawęzić rozważania do poszukiwania definicji męstwa – *andreia*, a więc tego elementu składowego *arete*, z którym ściśle wiąże się początkowy temat rozważań, czyli odpowiedź na pytanie o użyteczność walki w ciężkiej zbroi w wychowaniu młodzieży³³. Sokrates przedstawia zatem dyspozycje dalszej dyskusji, które można ująć w trzech punktach:

²⁹ A. N. Michelini, op. cit., s. 63.

³⁰ Platon, op. cit., s. 51-52.

³¹ Na temat wprowadzenia do dialogu Sokratesa i jego wpływu na przebieg dyskusji por. także np. W. Jaeger, op. cit., s. 602-603.

³² C. Emlyn-Jones, op. cit., s. 123.

³³ Por. także Platon, op. cit., s. 54.

należy zastanowić się nad istotą męstwa, by następnie przejść do odpowiedzi na pytanie, czy może być przedmiotem nauczania, a jeśli tak, jakie metody dydaktyczne należy zastosować w procesie edukacji (*La.* 190d-e). Wątek nauczalności *arete*, w *Lachesie* zaledwie zasygnalizowany, zostaje przez Platona podjęty i rozwinięty w innych dialogach, zwłaszcza w *Protagorasie* i *Politei*³⁴. Tytułowy bohater *Lachesa* nie dostrzega jednak doniosłości i złożonej natury pojęcia, którego definicji poszukuje z Sokratesem, bo, jak szereg rozmówców filozofa w innych Platońskich dialogach, nie rozumie pytania, czym jest męstwo³⁵. W odpowiedzi nie stara się zatem ująć istoty zagadnienia – *andrei*, lecz na wybranych przykładach pokazuje, jakiego człowieka można nazwać męznym. W rozmowie z Lachesem, a później z Nikiaszem zostaje podjętych kilka prób zdefiniowania pojęcia, z których jedne odznaczają się zbyt dużym stopniem ogólności, inne są nazbyt szczegółowe, ale żadna nie przynosi satysfakcjonującej dyskutantów odpowiedzi na pytanie o istotę męstwa. Rozmówcy, zdaniem W. Jaegera, dochodzą do wniosku, że jest ono „jakąś wiedzą, jakimś rodzajem poznania”, podobnie jak to miało miejsce w przypadku prób określenia danej części *arete*, podejmowanych przez protagonistów w innych dialogach Platona³⁶. Można jednak odnieść wrażenie, że poszukiwanie definicji pojęcia, zakończone fiaskiem, choć stanowi treść głównych rozważań w Platońskim *Lachesie*, pełni w rzeczywistości rolę nie tak istotną, jak początkowo może się wydawać. Platon bowiem, przez dyskusję na temat istoty męstwa, stara się wskazać, że Sokrates stanowi źródło odpowiedzi na wszelkie pytania, jakie zadają sobie uczestnicy dyskusji od samego początku utworu, ponieważ to on jest poszukiwanym przez Lizymacha i Melezjasza nauczycielem, który może poprowadzić ich synów na ścieżce do osiągnięcia doskonałości. Do takiego właśnie wniosku dochodzi w końcowej partii dialogu tytułowy Laches, który radzi Melezjaszowi i Lizymachowi powierzyć synów Sokratesowi, co zamierza zrobić również on sam. Podobną deklarację składa także Nikiasz, oświadczając, że edukację syna Nikeratosza odda w ręce ateńskiego filozofa. Jak pisze W. Jaeger: „[m]otywy przewodnim dialogów sokratycznych jest pragnienie, ażeby dojść z innymi ludźmi do porozumienia i jednomyślnej zgody na temat przedmiotu, który dla wszystkich biorących udział w rozmowie posiada niezmierną doniosłość, a mianowicie na

³⁴ Na temat rozważań dotyczących *arete* podejmowanych przez Platona w jego innych dialogach zob. np. Platon, op. cit., s. 81-86 i W. Jaeger, op. cit., s. 649-651.

³⁵ Zob. także A. N. Michellini, op. cit., s. 65.

³⁶ W. Jaeger, op. cit., s. 619.

temat najwyższych wartości w życiu³⁷. Główni rozmówcy – Laches i Nikiasz³⁸ – zgodzili się ze sobą tylko w jednej kwestii: obaj uznali Sokratesa za najlepszego nauczyciela młodych ludzi, ponieważ przedmiotem jego troski i zabiegów jest dbałość o ich dusze. Sokrates ponadto umie łączyć teorię z życiową praktyką, co powinno cechować dobrego nauczyciela: wprawdzie nie jest w stanie podać definicji męstwa, którego dowiódł na polu walki, ale przewyższa swą wiedzą innych nauczycieli, ponieważ jest przynajmniej świadomy swojej niewiedzy i stara się ją pokonywać, codziennie podejmując trud poszukiwania prawdy. Platoński Sokrates jednak nie uważa się za właściwego kandydata na nauczyciela młodych ludzi właśnie ze względu na fakt, że wykazał się taką samą nieznajomością przedmiotu rozważań, jak pozostali dyskutanci. Uznaje, że wszyscy bez względu na wiek, nie szczędząc trudu ani środków, powinni szukać właściwego nauczyciela, który będzie im towarzyszyć w dążeniu do osiągnięcia *arete*. G. Reale podkreśla, że wyrażony przez Platońskiego Sokratesa żal z powodu niemożności znalezienia satysfakcjonującej odpowiedzi na pytanie o istotę męstwa jest pozorny, ponieważ celem *Lachesa*, podobnie jak innych dialogów aporetycznych, nie jest podanie gotowej definicji danego pojęcia, lecz zachęcenie czytelnika do podejmowania prób odpowiedzi na pytania nurtujące uczestników dyskusji³⁹. Zamiast ścisłej definicji miłośnik Platońskich dialogów otrzymuje inspirację i wskazówki, które mają mu pomóc w jego dążeniu do poznania prawdy, ponieważ kończący dialog znak zapytania „budzi w czytelniku filozoficzne napięcie, posiadające ogromną wartość wychowawczą”⁴⁰, jak pisze W. Jaeger.

Podsumowanie

W Platońskim *Lachesie* podjęto ważny nie tylko w Atenach V-IV w. p.n.e. temat wychowania, wskazując na wagę kwestii pedagogicznych, które stają się głównym przedmiotem dyskusji bohaterów dialogu. Ze względu na zróżnicowane grono interlokutorów można było rozpatrywać zagadnienie *paidei* z różnych punktów

³⁷ Ibidem, s. 617-618.

³⁸ O udziale Lachesa i Nikiasza w dyskusji i sposobie ich sportretowania przez Platona jako interlokutorów Sokratesa por. także A. N. Michelini, op. cit., s. 65-75.

³⁹ Platon, op. cit., s. 77.

⁴⁰ W. Jaeger, op. cit., s. 644-645, por. także s. 661-662.

widzenia, zwracając uwagę na odmienne aspekty procesu wychowania: wybór właściwego przedmiotu kształcenia i nauczyciela oraz wpływ nauki na dusze uczniów. Początkową część dialogu zdominowało poszukiwanie odpowiedzi na pytanie szczegółowe o sens podjęcia nauki u mistrza fechtunku, podczas gdy w dalszej części dyskusji zastanawiano się nad istotą męstwa. Wątek męstwa stanowi zatem element przewodni rozważań, spajając dialog w jedną całość. Choć brak jednoznacznych rozwiązań problemów rozważanych w utworze może rozczarowywać, to pamiętajmy, że dialog Platoński, ze swego założenia nie miał przynosić gotowych odpowiedzi, lecz wskazując na znaczenie poruszanych zagadnień, zachęcać czytelników do własnych intelektualnych poszukiwań.

Bibliografia

1. Emlyn-Jones C., *Dramatic Structure and Cultural Context in Plato's 'Laches'*, „The Classical Quarterly” 1999, vol. 49, no. 1, s. 123-138.
2. Hoerber R. G., *Plato's 'Laches'*, „Classical Philology”, Apr. 1968, Vol. 63, No. 2, s. 95-105.
3. Jaeger W., *Paideia. Formowanie człowieka greckiego*, przeł. M. Plezia, H. Bednarek, Warszawa 2001.
4. Kahn C. H., *Platon i dialog sokratyczny. Wykorzystanie literackiej formy na użytek filozofii*, przeł. M. Filipczuk, Warszawa 2018.
5. Michelini A. N., *Plato's "Laches": an Introduction to Socrates*, „Rheinisches Museum für Philologie” 2000, Neue Folge, 143. Bd., H. 1, s. 60-75.
6. Nails D., *The People of Plato. A Prosopography of Plato and Other Socratics*, Indianapolis–Cambridge 2002.
7. Platon, *Dialogi*, przełożył oraz wstępami i objaśnieniami opatrzył W. Witwicki, t. I, Kęty 2005.
8. Platone, *Lachete. Sul coraggio*, prefazione generale, saggio introduttivo, nuova traduzione e note di G. Reale, Milano 2015.
9. Stefou K. Chr., *Socrates ex Machina: the Preamble of Plato's 'Laches' (178a1 – 181d7)*, „Acta Classica” 2015, vol. 58, s. 146-165.
10. Wasilewski M., *Paideutyka Protagorasa i Platona*, Poznań 2007.
11. Wróblewski W., *Spór o nowy ideał wychowawczy na przełomie V i IV wieku przed Chr. w Atenach. Pomiędzy ERGON i LOGOS*, „Collectanea Classica Thorunensia” 1987, nr IX, s. 141-170.

Plato's 'Laches': in quest of the right model of education**Abstract**

In Plato's 'Laches' the display of the swordsmanship teacher serves as a pretext for further discussion about the choice of a field of knowledge and a teacher who would be able to make his students better people. The circle of interlocutors representing different views on education creates an opportunity to examine this issue from different perspective. The aim of this paper is the analysis of Plato's 'Laches' to answer the question, what criteria should be taken into consideration to decide about education and at the same time about the future of children.

Keywords: Plato, "Laches", Socrates, education, children, youth, courage, a care of soul